

ARISTOTEL
O apreciere contemporană

traducere din limba engleză
Claudiu Mesaroș

Galaxia Gutenberg
2008

Capitolul I

ARISTOTEL REDIVIVUS

Bietul Aristotel! După ce a fost o forță dominantă, dacă nu singura forță dominantă, preț de atâtea secole, în filosofia și cultura occidentală, astăzi ne amintește mai degrabă de un măreț dinozaur împăiat. Nu este cu totul dispărut dar nu pare nici viu din punct de vedere filosofic. Prin urmare, la fel ca toți dinozaurii și precum toți filosofii morți, Aristotel ar părea redus la o simplă dar masivă piesă de muzeu în istoria culturii occidentale. Clasiștii încă îi mai traduc și editează textele iar istoricii filosofiei și ai ideilor continuă să scrie cărți docte despre el. Da, chiar filosofii înșiși, cel puțin la vârsta copilăriei lor profesionale, sunt adesea conduși de către maeștrii lor într-un tur al muzeului filosofiei occidentale, unde găsesc aproape sigur pe bătrânul Aristotel expus vizibil în cutia lui enormă de sticlă.

Dar de ce nu l-am trata pe Aristotel mai degrabă ca pe un filosof contemporan decât în felul acesta? Ca pe – să spunem – un Wittgenstein, sau ca pe un Russell, sau Heidegger, sau poate chiar un Marx, Marcuse ori Sartre? E drept, aceștia din urmă sunt fie în viață, fie morți abia recent, în timp ce Aristotel a murit atât de demult încât pare să nu fi trăit niciodată. De asemenea, în scrierile sale Aristotel nu a vorbit nicăieri – sau cel puțin nu în atâtea cuvinte – despre chestiuni actuale ca materialismul dialectic sau analiza lingvistică, sau reducția fenomenologică și altele

de acest fel. Dimpotrivă, discursul lui este despre Platon, Anaxagoras, Parmenide, Democrit. Cum ar putea, deci, un gânditor dintr-o eră atât de îndepărtată să fie privit ca un filosof serios și recunoscut în zilele noastre?

Există însă un motiv, ciudat dacă nu chiar neverosimil, de a-l învia pe Aristotel și a-l activa ca filosof contemporan, un motiv care se află în noi înainte de a-l ști. Nu este o coincidență singulară că, în această mare confuzie numită cultura noastră recentă, tinerii au început să spună din ce în ce mai insistent că sunt dezgustați de toată știința și tehnologia modernă. Mai mult, ei nu ar ezita să arunce la coș, odată cu știința, întreaga suprastructură filosofică și culturală ridicată peste freneticul și necriticul cult al științei și tehnologiei, dezvoltate în ultimele trei sute de ani. Ironia este că însăși dezvoltarea așa-numitei științe și filosofii moderne a fost inițial asociată – mai ales în mințile unora ca Galileo sau Descartes – cu respingerea hotărâtă a lui Aristotel. Cu precizie, influența lui a fost cea care trebuia distrusă, de la rădăcină până la ramuri, înainte ca ceea ce noi numim știința și filosofia modernă să poată crește din pământ.

S-ar putea oare, în consecință, ca, din moment ce mulți dintre noi întoarcem spatele cu atâta nerv la mărețele realizări ale culturii moderne, să ne găsim înclinați, poate chiar obligați, a ne întoarce la aristotelismul care a precedat-o și a fost considerat atâta vreme antitetic față de experimentul modern, în cunoaștere și în viață?

Fără îndoială, o asemenea întoarcere li se va părea unora ca o chemare la a locui din nou într-un univers geocentric și într-o lume de cauze finale în care corpurile ușoare tind să se miște spre periferie iar corpurile grele către centru. Vă asigur, în orice caz, că argumentul acestei cărți, cum că Aristotel poate și ar trebui să fie tratat ca un

filosof contemporan, nu conține nici o astfel de implicație obscurantistă.

Respectiv, în același timp, dată fiind hotărârea de a-l trata pe Aristotel nu ca pe un erou apus al trecutului nostru, ci mai degrabă ca pe ceva ce William James ar putea numi „opțiune viabilă” în filosofia modernă, trebuie să fim atenți să nu înțelegem greșit paragraful următor cu privire la viața și influența lui Aristotel. Nu este doar un demers menit a fixa locul lui Aristotel în istorie; mai degrabă este menit a ne reaminti cine și ce a fost acest om despre care pretindem că ar trebui din nou să devină o forță dominantă pe scena filosofiei contemporane.

Viața și influența lui Aristotel

Aristotel s-a născut în anul 384 î.C., în micul oraș grecesc Stagira din Macedonia, la est de actualul oraș Salonic, motiv pentru care va fi numit mai târziu „Stagiritul”. A fost fiul medicului de curte al unuia din predecesorii faimosului și teribilului Filip al Macedoniei. De fapt, poate datorită legăturilor sale de familie cu casa regală a Macedoniei va fi el mai târziu ales ca tutore al fiului lui Filip, Alexandru cel Mare. Formarea filosofică serioasă a lui Aristotel va fi început deja, în orice caz, în anul 367, când a sosit la Atena pentru a deveni membru al renumitei școli platoniciene, Academia. Aristotel va rămâne aici vreme de douăzeci de ani, aproape de cercul de studenți și prieteni care se adunaseră în jurul lui Platon. Distanțările filosofice față de maestrul său, pe care Aristotel le va expune cu claritate mai târziu, nu trebuie să ne determine să uităm profunda sa devoțiune și loialitate față de Platon. Într-adevăr, după câțiva ani de la moartea lui Platon, Aristotel a scris, în ceea ce Sir Ernest Barker a caracterizat ca fiind „memorabile versuri elegiace”, că Pla-

ton „a fost un om pe care cei răi nu au dreptul să-l admire – singurul om, primul, care a arătat limpede prin propria viață și prin raționamentul discursului, că a fi fericit înseamnă a fi bun”¹.

După moartea lui Platon în anul 347, Aristotel a părăsit Academia, în parte datorită, fără îndoială, nemulțumirii sale cu privire la alegerea succesorului lui Platon. Oricum, plecarea sa din Academie nu a însemnat sfârșitul legăturilor cu colegii săi de acolo. Dimpotrivă, însoțit de un prieten din cadrul Academiei, Xenocrates, care mai târziu va deveni el însuși conducător al Academiei, Aristotel a traversat Marea Egee trecând în Asia Minor. Acolo, el și Xenocrates s-au asociat cu alți doi platonicieni din Assos. Trei ani mai târziu Aristotel părăsește Assosul și pleacă la Mytilene pe insula Lesbos. Aici se spune că Aristotel ar fi întreprins majoritatea cercetărilor sale de biologie, mai ales biologie marină. Tot în Mytilene se pare că a primit invitația de la Filip să vină la Pella, capitala Macedoniei, pentru a-l instrui pe Alexandru, fiul său, la acea vreme un băiat de doisprezece ani. Această asociere între un filosof proeminent și un viitor mare lider militar, în perioada de formare a acestuia din urmă, a dat naștere peste secole unor speculații nesfârșite cu privire la felul și măsura în care Aristotel l-ar fi influențat pe tânărul Alexandru în timpul celor șase ani (342-336) de instruire la Pella. Din nefericire, speculațiile de acest fel nu au nimic în comun cu știința.

În orice caz, prin 336 Aristotel părăsește Pella și se întoarce la Atena pentru o perioadă care va fi numită uneori „a treia etapă a vieții lui Aristotel”. În Atena fondează o școală proprie, Lycaeum, în apropierea Academiei, aceasta din urmă fiind condusă deja de Xenocrates. Dar vremurile erau

¹ Ernst Baker, *The Politics of Aristotle*, Oxford: At the Clarendon Press, 1946, p. xiv.

Libris
Respect pentru oameni și cărți

tulburi în Atena, ca și în întreaga lume greacă. Alexandru nu numai că își extindea cuceririle, dar, prin intermediul guvernatorilor și proconsulilor săi, apăsa greu asupra cetăților-stat cucerite ale Elladei. Prin urmare, când vestea morții lui Alexandru a ajuns în Atena, în anul 323, facțiunea patriotică a preluat puterea și a încercat să înlăture jugul macedonean. Aristotel devine suspect în virtutea legăturilor sale cu Alexandru și este forțat să plece în exil. În anul următor (322) moare și este îngropat la Chalcis, în Eubeea, nu departe de Atena.

Cel puțin la fel de interesantă ca și povestea activității sale filosofice și a legăturilor din timpul vieții, este și povestea incredibilelor sușuri și coborâșuri ale influenței filosofice a lui Aristotel după moartea sa. În primul rând, corpusul scrierilor aristotelice a supraviețuit prin pur hazard, dacă nu cumva prin providență divină. Căci, după moartea lui Aristotel, biblioteca sa, inclusiv propriile tratate, au trecut în mâna lui Theofrast, prietenul și succesorul lui Aristotel la Lyceum. Theofrast le-a lăsat fiului unui prieten de-al lui Aristotel din Assos, iar acesta – conform unei relatări credibile – temându-se că volumele vor fi căutate pentru biblioteca regală din Pergam, a ascuns manuscrisele în camera subterană a unei peșteri. Atât de bine le-a ascuns, că nu numai biblioteca regală a fost frustrată dar cărțile au stat pierdute timp de mai bine de o sută de ani. În sfârșit, au fost scoase la lumină și, după ce au trecut prin mai multe mâini, au fost luate la Roma, unde au fost catalogate și editate de către Andronicus din Rhodos în primul secol î.C.

De-a lungul vremii, Roma însăși, după cum știm cu toții, a trecut prin perioade de declin, iar împreună cu ea toată lumea antică. Scrierile lui Aristotel s-au împrăștiat și pierdut iar filosofia sa a intrat într-o eclipsă aproape totală. Din fericire, totuși, opera sa a ajuns între timp în lumea arabă, unde filosofia aristotelică va fi studiată entuziast și atent de către

Libria.ro
Respectați drepturile oamenilor

mulți gânditori și învățăcei. Arabilor le este finalmente îndatorată cultura occidentală pentru supraviețuirea filosofiei lui Aristotel. Pe parcursul întregii perioade numită Evul Mediu, singurele opere aristotelice cunoscute în occident erau câteva din tratatele de logică. Apoi au venit Cruciatații iar contactele cu lumea arabă s-au intensificat. În sfârșit, lucrurile au condus la ceea ce Kenneth Clark a numit „marea dezmoțire” sau revitalizarea învățământului din secolul al doisprezecelea. Acum începe un veritabil proces de retransmitere a scrierilor lui Aristotel către vest și odată cu el un efort insistent de traducere integrală în latina medievală. Acest proces a fost însoțit de cea incredibilă înflorire a filosofiei scolastice din secolul al treisprezecelea, care a durat până în secolele paisprezece și cincisprezece, o înflorire a cărei sămânță și poate și hrană au fost scrierile lui Aristotel. Referirea la Aristotel prin apelativul „Filosoful” a devenit un obicei în perioada scolasticii iar lui Dante i-a rămas să sintetizeze convingerea întregului Ev Mediu caracterizându-l pe Aristotel ca „maestru al celor ce cunosc”.

Vine apoi Renașterea pentru care Aristotel, departe de a fi un autor antic ce trebuia redescoperit și renăscut, se prezenta mai degrabă ca o figură redescoperită și renăscută în urmă cu două secole. Chiar mai rău, fiind asociat puternic cu scolasticismul filosofic pe care oamenii Renașterii îl respingeau și îl luau în derâdere, Aristotel a intrat într-un declin aproape direct proporțional cu reputația crescândă a celorlalți autori clasici. Odată cu nașterea noii științe a Renașterii, a apărut și un nou tip de filosofie care era cu siguranță străină dacă nu antitetică cu perspectiva aristotelică asupra lumii. E adevărat, Aristotel nu a fost respins brusc și nici imediat după aceea. Mai mult, odată cu lansarea Contra-Reformei, Biserica Romei, în decizia sa iluzorie de a nu învăța și de a nu uita nimic, a solicitat autoritar ca filosofia lui Aristotel să fie considerată piatra unghiulară a curriculei sale filosofice. Da-

că nu o adevărată viață după moarte, această prelungire a subzistenței lui Aristotel în interiorul strânsorilor mai mult sau mai puțin dogmatice ale Bisericii a fost cu siguranță o viață dusă în afara curentului principal al filosofiei occidentale moderne. Și, odată cu recenta cădere în anarhie a aproape întregii tradiții intelectuale a Bisericii, Aristotel pare să nu mai conteze foarte mult din punct de vedere filosofic, cel puțin nu pe scena contemporană. E drept, clasiștii au conservat și comentat cu zel aristotelismul în felul lor academic. Și totuși, a-l păstra pe Aristotel ca figură istorică înseamnă realmente a-l mumifica din punct de vedere filosofic. Cum se poate, totuși, ca la acest moment de minim reflux al său, să-l considerăm pe Aristotel pregătit pentru un reviriment filosofic care ar putea odată în plus să-l readucă pe scenă, pe vârful unui val redutabil al importanței filosofice?

Cât de lizibile și inteligibile sunt textele lui Aristotel?

Mai există încă un handicap de care suferă Aristotel și care ar putea milita hotărât împotriva reîntoarcerii sale spre o semnificație filosofică, un important handicap literar și lingvistic. Este legitimă întrebarea: cum mai poate Aristotel să ne vorbească azi? Nu este singurul caz care, atunci când a vorbit, a vorbit și scris în greaca antică a secolului al patrulea î.C., care nu mai este o limbă vie ci, ca limbă moartă, a fost în mare măsură abandonată conservării prost finanțate și prost întreținute a câtorva clasiști. Chiar și acele scrieri ale lui Aristotel care au călătorit cu succes din lumea antică până la noi și pe care le citim deja de câteva secole în traducere latină sau italiană, în franceză, engleză sau germană, chiar și aceste scrieri sunt altceva decât ceea ce s-ar putea numi propriu-zis lucrările publicate de Aristotel. Acestea nu sunt decât schițe de lecție sau note de curs pe care fie le-a elaborat Aris-